

УДК 130.2 "19"

Г.В. Вдовиченко, канд. філос. наук, доц.
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

ДОСЛІДЖЕННЯ П.ДЕМЧУКОМ ПРОБЛЕМИ "РОЗКЛАДУ КАПІТАЛІСТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ" ТА ЇЇ ВИСВІТЛЕННЯ В ЗАРУБІЖНІЙ ФІЛОСОФІЇ ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ ХХ СТ.

Ця стаття подає комплексний аналіз дослідження проблеми "розкладу капіталістичної культури" та її висвітлення в зарубіжній філософії першої третини ХХ ст. представником філософської думки УСРР 20-х – 30-х рр. ХХ ст. П.Демчуком. Основну увагу присвячено розгляду ним ірраціоналізації європейської філософії першої третини ХХ ст. як прояву цього розкладу.

Ключові слова: філософська думка УСРР, філософія культури, П.Демчук, марксизм, модерн.

Понад десятирічне вивчення філософської думки Радянської України дозволяє нам стверджувати, що протягом першого та початку другого десятиліть її історії тривав пов'язаний із становленням перших закладів філософських науки та освіти УСРР, як-от: науково-дослідних кафедр марксизму та марксознавства, а згодом і філософських інституцій УІМЛ та ВУАМЛПН, – процес формування вітчизняної радянської філософії культури. В контексті розвитку таких, на думку вітчизняних науковців [12], основних галузей філософської думки УСРР 20-х – 30-х рр. ХХ ст., як: 1). вивчення та пропаганда діалектичного й історичного матеріалізму, 2). боротьба за діалектичний матеріалізм у природознавстві, 3). дослідження історії філософії, – представники "філософського фронту" УСРР не раз актуалізували проблематику філософії культури. Одним із найпоказовіших свідчень їх потужного потенціалу в цьому відношенні є, на наш погляд, наукова діяльність професора Інституту філософії і природознавства ВУАМЛПН Петра Демчука (1900 – 1937). Не раз висвітлюючи протягом шістьох останніх років у публікаціях [1, 2, 3, 4, 5] вагомий внесок до вітчизняних філософії і культурфілософської думки цього одного з найвідоміших діячів "філософського фронту" УСРР 20-х – 30-х рр. ХХ ст., ми так у цілому визначили місце та роль П.Демчука в історії української гуманітаристики: "Випускник Віденського університету, він переїхав у 1925 р. до столиці УСРР Харкова, де закінчив аспірантуру філософсько-соціологічного відділу УІМЛ і став співробітником кафедри соціології цього ж відділу, а згодом – філософської комісії УІМЛ. Невдовзі вчений очолив кафедру філософії у НДІ філософії і природознавства ВУАМЛПН, викладав у вишах Харкова, а також входив до складу філософської комісії ВУАН, був співзасновником і секретарем товариства "Войовничий матеріаліст-діалектик України". Відома друкована наукова спадщина П. Демчука, а саме опублікована в УСРР протягом 1926-1931 р. понад двадцять рецензій і статей, в основному перевиданих у збірнику статей вченого "Розклад сучасної буржуазної філософії" (1931), і монографія "В боротьбі за Ленінську філософію (З приводу Ленінського конспекту Гегелевої "Науки логіки")" (1930), так і не стали об'єктом комплексного дослідження фахівців з історії філософії України" [5, с.160]. Виходячи з того, що наукова спадщина вченого так, фактично, і не стала об'єктом системного аналізування науковцями середини ХХ – початку ХХІ ст., ми вдалися у згаданих вище п'яти наших публікаціях і низці неопублікованих статей до відтворення та аналізу найповнішої на сьогодні бібліографії його наукових праць та їх комплексного розгляду.

Висвітлюючи основні тенденції розвитку наукового пошуку П.Демчука в 1925 – 1931 рр. на підставі його реконструювання на матеріалах всього відомого друкованого, довго замовчуваного в СРСР і неперевиданого досі, доробку репресованого в 30-х рр. ХХ ст. сталінським режимом вченого, ми так з'ясували головний його зміст: "Активний учасник розпочатої також і його стат-

тею "Як професор Семковський ліквідує діалектичний матеріалізм" (1928) у другій половині 1920-х рр. на "філософському фронті" УСРР дискусії "механічних" та "діалектичних" матеріалістів, П.Демчук приділив у своїх публікаціях 1928 р. на цю тему і, передусім, у статті "Проблема випадковості", чималу увагу й проблематиці історії зарубіжних філософської і наукової думки від античності до першої третини ХХ ст. У контексті їх розгляду вчений продовжив розпочату ним ще в статті "VI-тий міжнародний філософський конгрес" (1927) актуалізацію проблематики філософії культури, яскравим свідченням чого стала низка наступних його публікацій з історії західноєвропейських філософії та суспільно-політичної думки, як-от: "Нариси про сучасний стан німецької філософії" (1929-1930), "До філософії сучасної соціально-демократії" (1930), "До філософії фашизму (З приводу "Філософії життя" Леопольда Циглера)" (1930), "Філософська мудрість сучасної буржуазії (До характеристики філософської школи Кайзерлінга)" (1930) та "Неогегеліянство як зброя фашизму" (1931)" [5, с.160-161]. В центрі уваги вченого, на наш погляд, опинились західноєвропейські філософська та суспільно-політична думки модерну, насамперед провідні напрями і школи німецької філософії кінця ХІХ – першої третини ХХ ст. – неопозитивізм, неокантіанство, "філософія життя" та неогегеліянство, й ідеї і концепції ідеологів "австромарксизму". Активно досліджуючи їх у 1925 – 1931 рр., він звернув окрему увагу на зарубіжну, переважно німецьку, культурфілософію модерну, зокрема присвятив низку статей, як-от [6], розгляду проблеми "розкладу капіталізму та капіталістичної культури" і аналізу її висвітлення в зарубіжній філософії, головним чином у німецькій культурфілософській думці, першої третини ХХ ст. Аналіз саме цієї проблеми у контексті вивчення питання зумовленості еволюції зарубіжної філософської думки fin de siecle розвитком наукового, культурно-мистецького і суспільно-політичного життя країн Західної Європи і, в першу чергу та головним чином, Німеччини, є наскрізним майже для всієї згаданої групи публікацій вченого. Як випливає з укладеної нами бібліографії використаних П.Демчуком у його публікаціях видань, філософська думка Німеччини модерну і її дослідження німецькими ученими, передусім істориками філософії і філософами культури, були одним із пріоритетів наукового пошуку вченого.

Поруч із класичними розвідками таких творців сучасної німецької філософії, як-от: Е.Касіпер, Г.Коген, К.Каутський, Ф.Ніцше, Р.Ейкен, М.Шелер, О.Шпенглер, Г.Файнгер, – ми зустрічаємо в ній низку ґрунтовних розвідок з історії зарубіжної філософії відомих німецьких учених та матеріали п'ятнадцяти наукових, зокрема філософських, періодичних видань Німеччини 20-х рр. ХХ ст. В центрі нашої уваги постали згадані публікації П.Демчука з історії зарубіжних філософської і суспільно-політичної думки середини ХІХ – першої третини ХХ ст., де ним, на наш погляд, якраз і було найпредметніше актуалізовано проблематику філософії культури

епохи модерну. Визнаючи філософію, власне, за "найвищу, найкваліфікованішу частину людської культури", "душу й дзеркало культури", вчений зауважив, що "філософське обличчя сучасного суспільства" потрібно шукати "не тільки в поодиноких творах поодиноких філософів", часто "цілком відірваних від суспільного життя", але і "в пресі, в журналах, в житті й роботі поодиноких філософських товариств і груп", бо саме вони "кристалізують і оформляють світорозуміння широких мас". Виходячи із цієї настанови і послідовно та плідно реалізуючи її у кожній із досліджуваних нами розвідок, П.Демчук навів на їх сторінках серію панорамних характеристик раз-по-раз констатованого ним занепаду і розкладу "буржуазного" соціокультурного буття крізь призму розгляду діяльності провідних західноєвропейських філософських течій і шкіл. Прикметною особливістю цього аналізу стала безумовна увага П.Демчука до спроб культурфілософського осмислення чільними представниками цих течій та шкіл, як-от О.Шпенглером й низкою інших відомих німецьких філософів культури модерну, переходу західноєвропейської філософії цієї епохи під символ "irratio". Це в статті "УІ-тий міжнародний філософський конгрес", у контексті першого в філософській думці УСРР аналізу шести перших міжнародних філософських конгресів першої половини 20-х рр. ХХ ст., він зауважив "однокривність" "сучасної філософії буржуазного світу", яка "виявляється в принципіальному антиінтелектуалізмі, що набирає чим-раз чіткіших форм фідейзму, містицизму": "Пригляньмося еволюції філософських думок від I-го до VI-го філософського конгресу. Гасло "усоціалення філософії", буйний розквіт прагматизму й, нарешті, вибування містицизму. Перед війною містицизм ще був в загоні... Війна шкереберть перекинула ілюзорність та нестійкість цих міркувань буржуазії, війна відкрила буржуазії ворота кладовища... Буржуазія, яка в своїх оних днях молодості доходила до абсурду з культом "Розуму", тепер через своїх духовних жерців, як от Бергсон, Файнґер та інші, заявляє, що розум це тільки "Mittel" – засіб, який однак ніяк не годен розв'язати питання про дійсні, абсолютні цінності та істини. Буржуазія виступила проти "розуму", бо він їй прочитав вирок смерті" [11, с.132].

Твердження, що сучасна йому "буржуазна філософія" "нині глибоко алогічна, араціональна", бо "буде престол віри, релігії, фідейзмові, містицизмові", П.Демчук розвинув у своїх наступних публікаціях, передусім у статті "Нариси про сучасний стан німецької філософії". Пропонуючи тут перший у філософській думці УСРР комплексний аналіз історії "Союзу моністів" та "головних напрямків" німецького монізму, а саме: позитивізму ("теоріопізнавального", "соціологічного" й "етичного") та матеріалізму ("енергетичного", "консеквентного" й "пролетарських вільнодумців"), – і висвітлюючи зміст публічної дискусії у "Союзі моністів" у 1929 р., учений навів докладну характеристику "цілковитого занепаду класичного німецького ідеалізму" і розвитку "філософії релігії". Креслячи загальні обриси "філософської дійсності в Німеччині" 20-х рр. ХХ ст. на підставі розлогого цитування свідчень про національні "кризу духу" та "кризу світогляду" в німецьких філософських періодиці й розвідках Е.Ласкера, Г.Хоркхаймера, П.Маркса, Г.Ляйзеганга та інших мислителів, П.Демчук дав розгорнуту культурфілософську оцінку соціокультурної ситуації у Німеччині першої чверті ХХ ст. та обумовленості нею характеру "філософської дійсності" 20-х рр. ХХ ст. у цій країні. Вивчаючи на прикладі Німеччини "фактичне повне загнивання культурного, духовного життя капіталістичного суспільства" і наголошуючи, що "ніде інде так наочно не відбивається застій сучасної німецької

культури, як власне у філософії", він зауважив, що якщо "в цілому взятись охопити горизонти сучасної німецької філософії, то ні на чому спинитись", адже всюди, за його словами, "туман містицизму, релігійності, прикритий густим песимізмом, резигнацією і своєрідним квієтизмом – фаталізмом": "Найкращим доказом повного заперечення цілковитого занепаду клясичного німецького ідеалізму в Німеччині є завмирання кантіянства... В цілому треба заявити, що коли в сучасній Німеччині взагалі яка-небудь філософія є і "розквітає", то це "Religionsphilosophie"... Ні одна галузь науки в Німеччині не може дорівнятись "науковій" та "філософській" літературі церкви та її прихильників... Так сучасна німецька філософія майже знімається в теологічно-релігійній філософії. Таким то нарешті шляхом, себто через релігію, німецька філософія думає відкрити нові світли для буржуазної культури... Місце логічного, точного думання займає антираціоналістичне, інтуїтивне, споглядальне, антинаукове думання. Оживають тіні старих містиків. На сцену вирушають поруч Шеллінга ще й такі донкіхотські тіні, як майстра Екергардта та французького Бернгарда Clairvaux. В проїдених мілью плащах їхнього містицизму сучасна буржуазна духовна культура шукає порятунку від тяжких ударів дійсності" [8, с.73].

Цей коментар є однією з показових ілюстрацій наведеної П.Демчуком у цій статті загальної оцінки кризи "сучасної культури буржуазного суспільства": "Залізна неминучість загибелі капіталістичного ладу знаходить собі найкращий вислів у сучасній духовній культурі, в духовних напрямках, у духовній потенції буржуазної кляси. Декого зіб'ють з пуття зовнішні досягнення матеріальної культури сучасного капіталізму, досягнення індустрії, техніки, раціоналізації, праці і т.ін. Такі моменти матеріальних досягнень є навіть у Німеччині. Вони якраз і є властиві для сучасного періоду відносної стабілізації, але коли поглянути глибше, коли взяти весь комплекс буржуазного суспільства, коли взяти його духовне життя, зокрема, духовну культуру, то весь зовнішній блиск матеріальних досягнень розвіється як ранній туман перед фактом справжнього стану речей" [8, с.65]. Виходячи із засад марксистсько-ленінської культурфілософії, П.Демчук так визначив основний зміст констатованої самими "буржуазними" мислителями поточної "кризи духовної культури" у країнах Західної Європи: "Сучасна криза духовної культури якнайкраще виявляє всю *безперспективність* капіталістичного суспільства в цілому. Сучасна, так звана стабілізація, ще раз підкреслюємо, не зважаючи на певний ефект матеріальної культури, техніки, індустрії, виявляється по суті машиною, що працює на "холостому ході". Коли капіталіст ще може примусити голодного робітника вивувати з себе більше робітної сили, коли він може примусити інженера винайти нові машини, то важко, а де в чому й цілком неможливо примусити розвиватись, саме *"розвиватись"*, зростати духовну культуру просто тому, що вона не має відповідного ґрунту. Для розвитку духовної культури потрібний творчий ґрунт. *Цього ґрунту сучасний капіталістичний лад в ніякому разі дати не може.* Розвиток духовної культури має свою власну діалектику. Культура, як і всяке історичне явище, підлягає історичним законам розвитку, і тому всякі штучні затримування помщаються. Капіталістична духовна культура вижила себе, і коли вона ще живе, то залишками прошлого, відсотками минулої слави, хитрими, але чисто механічними комбінаціями старого матеріалу, що в цілому може часом давати навіть певний доробок, але творчої, нової, оригінальної, здорової, життєздатної культури капіталістичне суспільство дати не може... В розрізі колосальних ножиць між технічними можливос-

тями, продукційним апаратом і купівельною спроможністю широких мас лежать темні тіні, в яких буржуазний інтелігент, буржуазний теоретик прекрасно бачить, відчуває смерть, загибель цілої капіталістичної системи... Механічне життя господарства ніколи не стане творчим ґрунтом для органічного зростання суспільства, для розвитку культури" [8, с.65-66].

Присвячуючи публікацію "До філософії фашизму (З приводу "Філософії життя" Леопольда Циглера)" першому в філософській думці УСРР комплексному аналізу онтології, гносеології, антропології та філософії культури визнаного ним за одного "з найвиразніших і послідовніших adeptів" "філософії життя" Л.Циглера, П.Демчук продовжив у ній висвітлення занепаду та розкладу "буржуазного" соціокультурного буття епохи модерну. Відкриваючи статтю оцінкою відображення кризи капіталістичного устрою першої третини ХХ ст. у "буржуазній філософії", зокрема зауважуючи, що "капіталістичні мудреці", зокрема ті ж "Шпенглери, Ейкени, Кайзерлінги et tutti quanti", "дуже добре розуміють безпорадне становище сучасного капіталістичного ладу", П.Демчук наголосив: "Філософи бачать добре, що сучасний суспільний лад in wohlgeolten Achsen "на добре намазаних осях" швидко котиться до руїни. Попереду виходу нема – це розуміють вони, не зважаючи на всі їхні заперечення історичного розуму. Оригінального, нового, майбутнього капіталізм немає і не може мати, бо він дійшов уже до свого власного заперечення, свого власного знищення – звідціль у філософії і регресії в минуле" [7, с.241-242]. Висвітлюючи засади праці Л.Циглера "Сутність культури", зокрема вказуючи, що "він виявляє культуру в чисто метафізичному розумінні (в дусі сьгоднішньої школи мудрости Кайзерлінга)", як "історично-надісторичне здійснення бога", а "всю причину кризи, всю трагедію капіталістичної культури" убаचाє "в науці, цебто в "заперечуванні бога", в *утечі перед богом*", П.Демчук знов актуалізував думку про "принципальний антиінтелектуалізм" "буржуазної філософії". Докладно аналізуючи засади "ніцшеанізму" і, в тому числі, настанови "морфології світової історії" О.Шпенглера, він зауважив: "Сучасна буржуазна філософія, як і колись Ніцше, – проти оглядання на розум, як Орфей на свою Євредуку, бо це оглядання приносить культурі катастрофу... Де і звідки повинна взятися надія на відмолодження капіталістичного суспільства, коли весь розум дійсності говорить про невід'ємність історичного присуду Немезиди, про неминучість цілковитої загибелі капіталізму?! Це й пізнати з усіх питань філософів буржуазії, хоч би й якими радісними вигукми вони прикривали свій песимізм. Вони це розуміють, бо хоч і борються проти рацію та логоса й трактують його як пережитий епіфеномен, а все таки рацію і логос тягнуть за ними, як їхні тіні, що чимраз більше перетворюються на грізних месників за своє знеславлення. Бо й справді, буржуазія все своє багатство, всі свої досягнення творила дякуючи службі інтелекту, рацію та логоса, а тепер, прийшовши на край своєї старости, як це сам Шпенглер каже, зраджує, ганьбить логос і кидається в обійми нічної провідисвітки, старої, добре відомої "Madchen fur alles" спиритуалістичної метафізики, містики" [7, с.262-263].

Активні згадування та розгляд ученим здобутків німецької культурфілософії модерну були продовжені й поглиблені П.Демчуком у статті "Філософська мудрість сучасної буржуазії (До характеристики філософської школи Кайзерлінга)". На сторінках трьох її розділів: "Бунт капіталістичної "мудрости" проти розуму", "Хто такий Кайзерлінг і чого він хоче", "Історична місія" школи Кайзерлінга", – він виконав перший у філософській

думці УСРР аналіз вчення засновника дармштадтської "Школи мудрости" Г.Кайзерлінга. Присвячуючи увагу докладному висвітленню маловідомих сторінок його інтелектуальної біографії на матеріалах досить широкого спектра праць самого Г.Кайзерлінга та його апологетів, зокрема вдаючись до співставлення вчень засновника "Школи мудрости" й О.Шпенглера, як двох "без сумніву найвизначніших стовпів модерної філософії сучасної буржуазії", П.Демчук так прокоментував уже відзначену ним у попередній публікації тенденцію пропагування "буржуазною філософією" "капіталістичного *ренесансу*": "У всій міжнародній філософії, історії, науці, навіть художній літературі сучасного індустріального "Hochkapitalism-u" у цілому замітний відрух від інтелекту до інтуїції, від песимізму, розчарувань і безперспективності до героїзму, активізму, романтизму. Не в жарт, а цілком серйозно буржуазна сучасна наука починає говорити про ренесанс буржуазної культури. І школа мудрости Кайзерлінга є об'єктивно в цілій тій системі лише одною із ланок, але дуже важливих, для на яку припадає *підготовка кадрів вождів для ренесансу буржуазної культури*... Дуже цікаво, що вся ця т. звана філософія "ренесансу" сучасної буржуазії не тільки радо визнає кризу сучасної своєї культури, а навпаки іменно в цьому самовизнанні вона бачить вихід у майбутнє (Шпенглер). Криза, про яку сучасна буржуазна література пише не менше революційної літератури, неначе бажана для неї. Цієї кризи перелякалось міщанство й намагається за всяку ціну затушувати, бо власне кажучи це і є криза дрібно-міщанства в першу чергу. Велика індустріальна буржуазія радо акцентує цю філософію кризи, бо вона дає їй неначе моральне оправдання для творення "нової культури"... Сучасна буржуазна філософія, або як вона себе часто любить називати – "філософія ренесансу", змахує всю "вину кризи" на інтелектуалізм, забуваючи при тому, що вона у своїй молодості була великою любовницею die intellectualis... Треба творити "нову культуру", бо стара мертва. Ось основний ідейний зміст настанови філософії "ренесансу" буржуазії... Ця філософія т.зв. "ренесансу буржуазії" наполягає твердо на тому, що інтелектуаліст не може бути метафізиком, а тому не може пізнати дійсності... "Треба шукати нової синтези духа і душі". Інтелект цього дати не може. Якраз антиінтелектуалізм з його чисто антираціоналістичною настановою – ось шлях, яким мусить піти дальніший розвиток буржуазної культури, база, на якій повинен вирости ренесанс буржуазії" [10, с.91-93].

Констатуючи у статті "Неогегеліянство як зброя фашизму" кризу сучасної йому буржуазної філософії з її "хаосом ідейного розпаду та смертельної кризи" та пов'язуючи "бунт буржуазної філософії проти розуму, інтелекту, логосу" з ідеями: Ф.Ніцше, А.Бергсона, М.Шелера, В.Дільтея, Г.Зіммеля й М.Гайдегера, – П.Демчук визнав "буржуазний неогегеліянський ренесанс" у західноєвропейській філософії за свідчення утвердження гегелівського вчення, насамперед у Італії, як "державної філософії фашизму" на основі аналізу вчень Б.Кроче і Д.Джентіле. Досліджуючи вплив згаданого "ренесансу", головним чином, саме на німецьку філософію епохи модерну: "філософію життя" (Ф.Ніцше, В.Дільтей, Е.Шпрангер, Г.Зіммель й ін.), феноменологію (Е.Гуссерль), неокантіанство (Г.Коген, П.Наторп, Е.Кассіер, А.Лібберт, В.Віндельбанд, Г.Ріккерт, Б.Баух, Р.Кронер й ін.), – він навів критичний аналіз кризи "буржуазної філософії" першої третини ХХ ст.: "Образно висловлюючись, сучасна буржуазна філософія, це корабель, що ось-ось потопає і на ньому в панічному передчутті загину кожен по-своєму, всупереч усім правилам і законам, на свій ризик шукає собі

порятунку. Доба великих суцільних систем – це для буржуазної філософії давно пережиті дні буйної молодости; нині її роздирають сотні різних напрямів і напрямочків, що з них кожен тільки в собі самому бачить рятунок зрокованого на загин абендлянду ... Ідейна безпорадність, мізкова яловитість, повне банкрутство думки – ось те "багатство й краса", що ними красує перед світом сучасна буржуазна філософія. Нігілістична безперспективність, що за нею ховається страшне ніщо – оце є тло, на якому снує своє затруєне ненавистю до рації історичне животіння сучасна буржуазна філософія. Через відносне багатство технічної культури капіталістичного суспільства, буржуазна філософія, нераз, навіть ще дуже вмילו, прикриває свою убогість зовнішніми шатами художньої форми, пишною фрази: але ж бо по суті, коли підійти до неї з вістрям об'єктивної, змістовної критики, на місці золототканих шат та гучних фраз лишається тільки голий, обдертий і обезкровлений труп" [9, с.114]. Виразно постулюючи "розклад" тогочасної "буржуазної філософії", П.Демчук пояснив його ось як: "Розпочавши своє існування культом ratio, буржуазна філософія нині дійшла цілковитого заперечення цього ratio. Вся ненависть буржуазної філософії скеровується якраз проти ratio через те, що розум дійсності звернувся проти буржуазії, як пережитої форми історичного розвитку. – Ratio, розум французької революції дав основу, право й можливість капіталістичного суспільства. Зараз цей сам голос, з незламною, залізною закономірністю вічно нового, хоч і завжди постійного процесу зміни, заперечує капіталістичну форму людського суспільства" [9, с.114-115].

Констатуючи у публікації [6] "крах" "у економічній... політичній... культурній і всяких інших ділянках життя капіталістичного суспільства" кінця 20-х – початку 30-х рр. ХХ ст., учений дав глибоку оцінку "розкладу капіталістичної культури" у кількох сферах соціокультурного буття Західної Європи передусім на прикладі Німеччини. Висвітлюючи ознаки цього розкладу в економіці та царинах наукового й культурно-мистецького життя, він зауважив: "Як бачимо, отже, кожен крок буржуазної культури нашого часу відзначений занепадом, все говорить про загибель... Глибокосяжний антираціоналізм, антиінтелектуалізм – це домінанта сучасної буржуазної ментальності. Ненависть до науки, яка не вказує, бо не може вказати визвольних шляхів буржуазії, переходить часто-густо в просте вульгарне заперечення всякої науки... Так саме сучасна буржуазна філософія загубила всяку науковість. Бо й справді, що це за наука, що увесь її внутрішній зміст зводиться до "контакту з богом" (Шелер), чи знов модна філософія Гайдегера, який усе зводить до "боязні" (Angst). Буття він розуміє, як "буття до смерті". Значить, це не наука, а вчення про наближення смерті... Ось квінтесенція їхньої мудрости! Це все доказ якраз глибокої духовної кризи" [6, с. ХУІІІ]. Вказуючи, що "признання кризи, аналіза цієї кризи" "давню вже стали панівним змістом фі-

лософської свідомости буржуазних "учених", він яскраво проілюстрував цю тезу на наведених ним прикладах роздумів на цю тему в працях кількох відомих німецьких культурфілософів першої третини ХХ ст.: "Прогрес і соціальний розвиток" Ф.Тьоніса, "Культура сучасності" Е.Утіца, "Розклад і відбудова культури" та "Культура і етика. Культурфілософія" А.Швейцера, "Душа та світ" К.Йоеля та, що прикметно, "Занепад Європи. Нариси морфології світової історії" О.Шпенглера. Панорамно висвітлюючи найпоказовіші з цих їх міркувань: "новітня культура пройнята невпинним процесом розкладу" (Ф.Тьоніс), "стара й горда культура у страшних корчах сходиться до могили" (Е.Утіц), "ми живемо під знаком загибелі культури" (А.Швейцер), "ступаємо ми назустріч віковій розпачу" (К.Йоель), – він докладно розглянув засновки учення О.Шпенглера як один із яскравих прикладів переходу культурфілософської думки Німеччини першої третини ХХ ст. від констатування європейської соціокультурної кризи до протистояння їй під знаком "трагічного героїзму". Комплексний розгляд теми нашої публікації вимагає докладнішого вивчення місця та ролі в науковому пошуці П.Демчука ідей і вчень цих мислителів, головним чином саме О.Шпенглера, а також Ф.Ніцше, які, на наш погляд, суттєво вплинули на світогляд ученого ще в 00-х – на початку 20-х рр. ХХ ст.

Список використаних джерел

1. Вдовиченко Г. В. П.Демчук як дослідник українських філософії та філософської культури. // "Дні науки філософського факультету-2011", Міжн. наук. конф. (2011; Київ): Міжнародна наукова конференція "Дні науки філософського факультету-2011", 20-21 квіт. 2011 р.: [матеріали доповідей та виступів]. – К.: ВПЦ "Київський університет", 2011. – Ч.2. – С.8-11.
2. Вдовиченко Г. В. П.Демчук як історик філософії. // Людина. Світ. Суспільство. (До 175-річчя філософського факультету). Дні науки філософського факультету-2009: Міжнародна наукова конференція (21-22 квітня 2009 року): Матеріали доповідей та виступів. – К.: ВПЦ "Київський університет", 2009. – Ч.ІІ. – С.11-14.
3. Вдовиченко Г. В. Проблематика філософії культури у дослідженнях П.Демчука. // "Дні науки філософського факультету-2013", Міжн. наук. конф. (2013; Київ): Міжнародна наукова конференція "Дні науки філософського факультету-2013", 16-17 квіт. 2013 р.: [матеріали доповідей та виступів]. – К.: ВПЦ "Київський університет", 2013. – Ч.2. – С.14-16.
4. Вдовиченко Г. В. Українська філософська думка у 20-30-ті роки ХХ ст. // Історія української філософії: Підручник. – К.: ВПЦ "Київський університет", 2008. – С. 485-506.
5. Вдовиченко Г. В. Філософія культури як напрям розвитку філософської думки УСРР у 1920-х – 1930-х рр. // Мультиверсум. Філософський альманах: Зб. наук. пр. – Вип. 3 (111). – К., 2012. – С. 15.
6. Демчук П. Вступ // Демчук П. Розклад сучасної буржуазної філософії. – Харків – Київ : 1931. – С. VII – XXX.
7. Демчук П. До філософії фашизму (З приводу "Філософії життя" Леопольда Циглера). // Пролітфронт. – 1930. – № 5-6. – С. 241-300.
8. Демчук П. Нариси про сучасний стан німецької філософії. // Прапор марксизму. – 1929. – № 6. – С. 63-77.
9. Демчук П. Неогегеліянство як зброя фашизму // Червоний шлях. – 1931. – № 3. – С. 114-139.
10. Демчук П. Філософська мудрість сучасної буржуазії (До характеристики філософської школи Кайзерлінга). // Червоний шлях. – 1930. – № 10. – С. 81-106.
11. Демчук П. УІ-тий міжнародній філософський конгрес. // Червоний шлях. – 1927. – № 4. – С. 117-136.
12. Нарис історії філософії на Україні. – К.: Наукова думка, 1966. – 656 с.

Надійшла до редколегії 11.04.14

Г. В. Вдовиченко, канд. филос. наук, доц.
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

ИССЛЕДОВАНИЯ П.ДЕМЧУКОМ ПРОБЛЕМЫ "РАЗЛОЖЕНИЯ КАПИТАЛИСТИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ" И ЕЕ ОСВЕЩЕНИЕ В ЗАРУБЕЖНОЙ ФИЛОСОФИИ ПЕРВОЙ ТРЕТИ ХХ В.

Эта статья представляет комплексный анализ исследования проблемы "разложения капиталистической культуры" и ее освещения в зарубежной философии первой трети ХХ ст. представителем философской мысли СССР 20-х – 30-х гг. ХХ в. П.Демчуком. Основное внимание уделено рассмотрению им иррационализации европейской философии первой трети ХХ в. как проявления этого разложения.

Ключевые слова: философская мысль СССР, философия культуры, П.Демчук, марксизм, модерн.

G. V. Vdovychenko, PhD, Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

P. DEMCHUK'S RESEARCH OF PROBLEM OF "DECOMPOSITION OF CAPITALISTS CULTURE" AND ITS COVERAGE IN WORLD PHILOSOPHY OF FIRST THIRD OF XX CT

This article presents complex analysis of analysing of "culture of capitalism collapse" problem and its lighting in foreign philosophy of the first third of the XX c. by P. Demchuk as representative of the Ukr.SSR philosophical thought in the 1920s – 1930s. Main attention is dedicated to his considering of the westeuropean philosophy of the first third of the XX c. irrationalising as the manifestation of this collapse.

Key words: the Ukr.SSR philosophical thought, philosophy of culture, P. Demchuk, marxism, modern.

УДК 16(075.8)

В. В. Гаджисев, асп.
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

ПРОБЛЕМА СОЦІАЛЬНОГО КОНТРАКТУ В ДОБУ ПРОСВІТНИЦТВА

У статті аналізується проблема соціального контракту (суспільного договору) у працях просвітників Девіда Г'юма, Чезаре Беккарія та Імануїла Канта. Дається порівняльний аналіз їхніх концепцій.

Ключові слова: соціальний контракт, природний стан, теорія покарання, рівність, теорія справедливості.

Розвиток уявлень про соціальний контракт має довгу історію. Цією проблематикою цікавилися софісти і стоїки, схоласти і емпірики, просвітники і лібералісти. Видатними дослідниками цього питання можна назвати Томаса Гоббса [1], Джона Локка [2], Браяна Скрімса [3], Жан-Жака Руссо [4], Джона Роулза [13], Гуго Горція [14] та інших.

У цій статті головна увага приділяється трансформації поняття соціального контракту в концепціях представників епохи просвітництва (Г'юм, Беккарія, Кант). Їхні концепції порівнюються на підставі відношення філософії до таких понять, як: природний стан, громадянський стан, покарання, справедливість. Такий аналіз проводиться також на предмет взаємозв'язку уявлень вищезазначених мислителів з концепцією соціального контракту Томаса Гоббса.

Для початку дамо визначення соціального контракту, на яке ми будемо спиратися в цій статті. Соціальний контракт – це теорія, за якою люди віддають частину своїх суверенних прав уряду держави або іншому органу влади для того, щоб підтримувати порядок у суспільстві, тобто згода тих, кими правлять, на певні правила, за якими здійснюється правління. Теорія суспільного договору закладає основу історично важливій концепції того, що законна державна влада повинна будуватися на згоді підданих. Ця ідея виходить із міркувань про так званій "природний стан" людини поза рамками впорядкованого суспільства, коли її дії обмежені тільки сумлінням та опором інших. Починаючи з такої вільної людини, прихильники теорії суспільного договору намагаються пояснити, чому людині вигідно добровільно поступитися повною свободою задля переваг життя при політичному порядку.

Одним із яскравих мислителів доби Просвітництва був англійський філософ Девід Г'юм (1711 – 1776), який у своїй праці "Трактат про людську природу" [5], намагався відповісти на питання виникнення та обґрунтування соціального контракту. Однією з ідей цієї роботи, була ідея теорії блага (утилітаризму).

Г'юм фактично не використовує термін громадянський стан, проте часто термін "громадянський" можна зустріти в його роботі в смислах дуже близьких до теорії соціального контракту: розглядаючи "походження громадянської влади та суспільства", досліджуючи "витоки наших громадських чеснот". Слід зазначити, що у нього роздуми про суспільство, особливо в сучасних формах, дуже близькі до поняття соціального контракту.

Хоча Г'юм намагався розглядати громадський стан, проте він не рідко протиставляв його природному стану. Аналіз цих понять ставлять Г'юма в один ряд з Томасом

Гоббсом та Девідом Локком, контрактні теорії яких розроблялися на їхніх противагах. Проте це не робить Г'юма їхнім послідовником. Він не вважає, що суспільство виникає, через потребу безпеки та більшої свободи. На відміну від Гоббса, Г'юм апелював до історичного підходу виникнення суспільства та його інститутів, намагаючись об'єднати обидва поняття.

Розуміючи доцільність протиставлення природного та громадянського станів, філософ вважав їх лише допоміжними філософськими засобами для дослідження громадянської взаємодії. "Це філософська фікція, яка ніколи не існувала, та й не могла б існувати в дійсності" [5, С. 644]. Адже природний стан, сповнений війн, насильства і несправедливості, так само може бути покладений в основу суспільства, як і фікція про золотий вік. Г'юм пише, що в основі будь-якого громадянського суспільства лежить егоїзм і обмежена великодушність людей, а також скупість, з якою природа задовольнила їхні потреби.

Розглядаючи проблеми громадянського стану з моральної точки зору, Г'юм критикує позиції моралі Гоббса. Прямо філософ ніде не апелює до його позицій, але вплив ідей Гоббса можна прослідкувати в Г'юмовських текстах. Наприклад, ідея людського егоїзму в побудові громадянського суспільства, яку він використовує, також належить Гоббсу.

Враховуючи егоїстичну природу людини, Г'юм пише, що основою побудови суспільства є такий чинник: "Не має значення, чи будемо ми вважати, егоїстичний афект чеснотою або пороком, тому що тільки він сам обмежує себе. Якщо, він є чеснотою, отже, люди організують суспільство в силу своїх чеснот. Якщо він є пороком, то людський порок організовує теж саме" [5? С. 644]. Згідно такого стану речей, причина виникнення соціального контракту не має значення. Сутність залишається незмінною – люди об'єднуються в суспільство шляхом контракту тоді і тільки тоді, коли в них виникає бажання закріпити володіння зовнішніми благами та надати можливість кожному користуватися тим, що він здобув завдяки своїй праці.

Міркування Г'юма щодо соціального контракту є також описом факторів громадянської самоорганізації, яка пояснює конвенціональну основу суспільної взаємодії. Проте, Г'юм не ставить перед собою як головне опис соціального контракту за умови утворення громадянського стану, а приводить функціональне пояснення цього феномену. Контракт будується на загальному почутті соціального інтересу. Це означає, що всі індивіди, які вступають у взаємодію розділяють це почуття, оскільки